

jointhistory.net

JOINT HISTORY LAB

Udhëzues për kuptimin kritik të së kaluarës dhe të tashmes

Podgorica
2026.

PËRMBAJTJA

01	Analiza e të kaluarës së përbashkët përmes një qasjeje multiperspektive
SANJA RADOVIĆ	1-5
02	Rëndësia e mësimdhënies së temave kontroverse në orët e historisë
IGOR RADULOVIĆ	6-9
03	Të kuptosh traumën kolektive
ANA MIRKOVIĆ	10-14
04	Emocionet, identiteti dhe ndërtimi i konfliktit
RADOJE CEROVIĆ	15-19
05	Njohja e manipulimit të së kaluarës në media – një gojë plot me të kaluarën
VLADAN MIĆUNOVIĆ	20-24
06	Klikimi i së kaluarës: si formësohet historia për epokën digjitale
ENES PUĆURICA	25-28

ANALIZA E TË KALUARËS SË PËRBASHKËT PËRMES NJË QASJEJE MULTIPERSPEKTIVE

Sanja Radović është historiane dhe Asistente Projekti në JHP. Ajo mban titullin Doktor Shkencash (PhD) nga Fakulteti Filozofik në Universitetin e Beogradit. Puna e saj akademike përqendrohet në Luftën e Ftohtë, historinë diplomatike, historinë e Jugosllavisë dhe fenomenet sociale globale të shekullit të 20-të. Ajo ka një përvojë të gjerë në mësimdhënie në të gjitha nivelet e arsimit. Aktualisht, ajo është e përqendruar në sfidat e mësimdhënies së historisë në epokën dixhitale, veçanërisht në atë se si teknologjia dhe praktikat inovative të mësimdhënies mund të integrohen në edukimin historik, me theks në multiperspektivitetin.

Ka shumë të ngjarë që të mos e keni hasur më parë konceptin e multiperspektivitetit; përkundrazi, historia ju është paraqitur në një mënyrë të njëanshme dhe lineare, ekskluzivisht nga këndvështrimi i një kombi të vetëm – atij tuajit. Tekstet shkollore të historisë priren t'i thjeshtojnë ngjarjet historike, duke ofruar zakonisht interpretime dhe shpjegime të njëanshme. Megjithatë, a mund të kuptohet vërtet një realitet kompleks historik nëse vëzhgohet ekskluzivisht nga një perspektivë e vetme, pa marrë parasysh pikëpamjet e të tjerëve?

Në filmin e njohur Rashomon (1950) nga regjisori japonez Akira Kurosawa, problemi që trajtojmë në këtë tekst është portretizuar në mënyrë artistike: një ngjarje (në këtë rast, një krim) pa dyshim ka ndodhur, megjithatë na paraqiten katër versione të ndryshme nga këndvështrimi i dëshmitarëve. Nuk mund t'i besojmë plotësisht asnjë rrëfimi të vetëm, pasi secili duket po aq bindës. Situata është e ngjashme edhe në histori. Ndërsa fakte të caktuara janë të padiskutueshme - për shembull, që ndodhi një luftë, që dikush u vra ose që u nënshkrua një marrëveshje

- kuptimi dhe shkaqet e tyre mund të interpretohen në mënyra të ndryshme, jo nga keqdashja, por sepse ato mbartin pasoja të ndryshme për jetën tonë. Kështu, shkaqet dhe rëndësia e ngjarjeve historike shpesh kuptohen ndryshe në varësi të këndvështrimit nga i cili ato shqyrtohen.

Për më tepër, secili prej nesh ka gjykime morale dhe vlerash që formësojnë perspektivën tonë, së bashku me përvoja të ndryshme personale dhe kushtet shoqërore në të cilat jetojmë – faktorë që në mënyrë të pashmangshme ndikojnë dhe kufizojnë të kuptuarit tonë. Kur përdorim kombin ose fenë tonë si pikë referimi parësore, perspektiva jonë shpesh bëhet më e ngushtë, pasi jemi të prirur t'i interpretojmë ngjarjet përmes lenteve të interesave të perceptuara të komunitetit tonë.

Sidoqoftë, ne e dimë se historia është shumë më komplekse nga sa mund të kapë çdo interpretim i njëanshëm. Historia është një mozaik i perspektivave të ndryshme, dhe secilës duhet t'i jepet zëri i saj i veçantë. Për të dalë nga ky pozicion i izoluar, ne duhet të çmontojmë peizazhet mendore të botëve tona – të ndërtruara në mendjet tona – dhe të angazhohemi hapur me perspektivat e të tjerëve.

Le të shqyrtojmë tani se çfarë ndodh kur multiperspektiviteti përjashtohet tërësisht dhe piktura historike shtrembërohet qëllimisht.

Shpërbërja e së kaluarës: Si u kthyen fqinjët në armiq

Në territorin e Jugosllavisë, dikur një shtet i përbashkët, jetuan popuj që ndanë histori, gjuhë dhe kulturë për dekada – deri në fillim të viteve 1990, kur filloi një proces i ripërcaktimit jo vetëm të së tashmes, por edhe të së kaluarës. Me shpërbërjen e shtetit të përbashkët, jo vetëm që u shembën themelet politike, ekonomike dhe sociale, por edhe kornizat e përbashkëta përmes të cilave ishin kuptuar historia dhe faktet historike. Imagjinoni një shtëpi të madhe në të cilën kishin jetuar disa familje për dekada të tëra. Ata ndanë një oborr të përbashkët, punuan së bashku, krijuan së bashku dhe festuan festa të përbashkëta. Pastaj, një ditë, filluan të shfaqen ndarjet – disa banorë vendosën të përvetësojnë në mënyrë të njëanshme pjesë të shtëpisë pa pyetur të tjerët se si ndiheshin për këtë. Brenda natës, shtëpia dhe oborri u ndanë sipas "kufijve historikë". Disa morën me forcë dhoma të caktuara ndërsa i dëbuan të tjerët. Një grup i tretë nuk dëshironte të largohej fare. Që një transformim i tillë të ishte i mundur, propaganda – e bazuar në falsifikime historike dhe narrativë të trilluar – duhej t'i shndërronte bashkatdhetarët e djeshëm në armiq historikë. Historia vetë nuk ndryshoi; ndryshoi mënyra se si ajo u perceptua. Hapi i parë në rishkrimin e historisë ishte shtypja e zërave të të tjerëve dhe heqja e legjitimitetit dhe rëndësisë së tyre. Pasoja ishte shfaqja e "të vërtetave" historike konkurruese dhe zmadhimi i dallimeve në

dukje të papajtueshme midis popujve të ndryshëm. Një perspektivë – perspektiva e kombit të dikujt, që supozohet se ka gjithmonë të drejtë – u bë e vetmja e saktë dhe e lejueshme.

Kështu, në vitet 1990, ana "jonë" gjithmonë portretizohej si viktimë, ndërsa "tjetri" si fajtor. Nuk kishte asgjë në mes; bota u reduktua në një logjikë binare. Kjo nuk ishte e rastësishme, sepse vetëm në këtë mënyrë – përmes një ekskluziviteti që nuk lejonte pikëpyetje – mund të arrihej efekti i dëshiruar: mobilizimi i njerëzve rreth idesë së urrejtjes ndaj të tjerëve.

Gjatë studimit të historisë, shpesh do të vini re se jo vetëm që narrativi i një kombi paraqitet si i vetmi i mundshëm, por edhe dallimet brenda po atij kombi shtypen. Për rrjedhojë, thirrjet për bashkim kombëtar ("të gjithë si një") lavdërohen, sikur të gjithë të mendonin njësoj ose të ndiqnin saktësisht të njëjtin qëllim. Nuk ka hapësirë për zëra kundërshtues; përkundrazi, mospajtimi kornizohet si problem, dhe ata që vënë në dyshim narrativin dominues portretizohen si të dëbuar/tradhtarë sepse prishin imazhin monolit të unanimitetit kolektiv.

Por, a është realiste, e mundur apo madje e nevojshme që të gjithë të mendojnë në të njëjtën mënyrë? Gjithmonë bëjani vetes këtë pyetje kur ndjeni se po ju bëjnë presion për të pranuar një qëndrim të formësuar nga propaganda për të krijuar iluzionin se nuk ekziston asnjë alternativë.

Multiperspektiviteti në veprim: Mobilizimi kundrejt Rezistencës

Le të shqyrtojmë tani se si multiperspektiviteti mund të aplikohet në një shembull të thjeshtë: lufta. Mësimet e

historisë shpesh lavdërojnë luftën dhe thirrjen për të mbrojtur atdheun, ndërsa lënë jashtë pikurës më të gjerë fatet individuale. Të shkosh në luftë shpesh paraqitet si një detyrë e vetëkuptueshme dhe jo si një zgjedhje personale.

Narrativat rreth atyre që refuzojnë të marrin pjesë hidhen në një dritë negative dhe individë të tillë shpesh etiketohen si tradhtarë.

Megjithatë, pse është problem nëse dikush nuk dëshiron të shkojë në luftë? Për shembull, po sikur një i ri të dëshirojë të studiojë, një tjetër tashmë ka një familje dhe fëmijë dhe nuk dëshiron të vdesë në luftë, dhe një i tretë ka prindër të moshuar për të cilët duhet të kujdeset, dhe të cilët nuk dëshirojnë të humbasin djalin e tyre të vetëm? Multiperspektiviteti në histori do të thotë jo vetëm perspektiva të ndryshme kombëtare, por edhe pikëpamje të ndryshme legjitime që kundërshtojnë një narrativë të vetme dominuese (propagandistike) që kërkon rreshtim uniform dhe të njëzëshëm. Për të kuptuar se si duket kjo, le të shqyrtojmë shembullin e mëposhtëm. Ne do të analizojmë perspektiva të ndryshme mbi zgjedhje të ndryshme jetësore dhe mënyrën në të cilën historia i trajton ato.

Imagjinoni sikur të mos kishte as internet dhe as celularë. Keni vetëm lajmet e mbrëmjes në TV dhe historitë nga rrethi juaj i ngushtë. Merrni informacione të njëanshme rreth asaj që po ndodh vërtet në luftë. Propaganda mbizotëron, duke pretenduar se "njerëzit tanë" janë të rrezikuar dhe se ne duhet të mbrojmë "vatrat" tona dhe ata që janë "të dobët dhe të pafuqishëm". Presioni shoqëror për të shkuar në luftë rritet dhe situata paraqitet sikur të mos kishte zgjedhje tjetër. Të gjithë burrat duhet të shkojnë në luftë.

- Nëse keni vetëm një burim të vetëm informacioni që përcakton "patriotizmin" dhe "burrërinë" në një mënyrë specifike, sa hapësirë mbetet për një qëndrim kundërshtues?
- A është vajtja në luftë gjithmonë çështje zgjedhjeje, apo mund të jetë edhe çështje inertësie — "të gjithë po shkojnë, kështu që duhet të shkoj edhe unë"?

Tani, le të imagjinojmë dikë që shkoj në luftë, qoftë nga dëshira personale ose nga ndjenja e detyrës. Ai shpejt kupton se nuk dëshiron të marrë pjesë në luftë, në vrasjen e civilëve dhe shkatërrimin e qyteteve, dhe vendos të dezertojë dhe të kthehet në shtëpi.

- A është vendimi për të mos qëlluar fqinjët tuaj një akt tradhtie, apo një akt guximi personal dhe integriteti moral?

Tani imagjinoni dikë që refuzon të shkojë në luftë që në fillim, adopton një qëndrim të qartë kundër luftës dhe avokon publikisht kundër konfliktit, duke i bërë thirrje të tjerëve të refuzojnë të veshin uniformë ose të mbajnë pushkë.

- Si i perceptojnë shteti dhe shoqëria individë të tillë?
- A janë ata në gjendje t'i shprehin këto pikëpamje publikisht pa pengesa apo ndëshkime?

Qëllimi ynë, pra, është të sjellim në dialog perspektiva të ndryshme. Ne nuk kërkojmë të përcaktojmë se kush ka vepruar më mirë, kush kishte të drejtë, kush është një "hero" dhe kush një "tradhtar"; këto janë kategori propagandistike që errësojnë kompleksitetin e jetëve të zakonshme dhe fateve reale njerëzore.

Megjithatë, kur shkruhen tekstet shkollore të historisë, shpesh aty ngulitet një qëndrim i qartë: lufta është e justifikuar, dhe ata që patën një pikëpamje të ndryshme fshihen nga narrativa.

Nëse vëzhgojmë luftën ekskluzivisht përmes prizmit të atyre që luftuan njëri-tjetrin, ne marrim një imazh të shtrembëruar në të cilin dhuna duket se është e vetmja përgjigje legjitime ndaj krizave sociale dhe konflikteve politike. Megjithatë, duke zbatuar multiperspektivitetin, ne pranojmë se edhe ata që dezertuan apo protestuan janë pjesë e peizazhit historik – ana tjetër e medaljes. Zgjedhja e tyre mund të kuptohet si një refuzim aktiv për të marrë pjesë në shkatërrimin si të shoqërisë së tyre ashtu edhe të tjerëve.

Historia na mëson se çfarë ndodhi; multiperspektiviteti na mëson të kuptojmë pse njerëzit morën vendime të ndryshme – dhe se këto vendime, kur bazohen në veprimtarinë morale dhe respektin për jetën e njeriut, posedojnë legjitimitetin e tyre historik.

Ato nuk drejtohen kundër njerëzve të tjerë. Vetëm në këtë mënyrë – përmes një shqyrtimi gjithëpërfshirës të realitetit kompleks historik – ne mund të kuptojmë plotësisht se çfarë ka ndodhur dhe, akoma më e rëndësishmja, si të parandalojmë përsëritjen e ngjarjeve të ngjashme.

Historia zgjidhet nga fitimtarët

Pse multiperspektiviteti? Shembulli i mëparshëm tregon se sa e shtresëzuar është historia dhe sa e vështirë është të nxirren përfundime të thjeshta, veçanërisht në situata kur na mungojnë njohuritë dhe provat e mjaftueshme. Pyesni veten: sa shpesh keni hasur histori dhe përvoja në tekstet e historisë

nga njerëz që nuk përshtateshin në narrativat dominuese? Kjo nuk vlen vetëm për luftërat, por edhe për episode të tjera historike.

Sa shpesh keni dëgjuar zërat e grave, nënave, fëmijëve, të moshuarve, si dhe anëtarëve të grupeve etnike, fetare, seksuale dhe minoriteteve të tjera? Ndonjëherë, duket sikur grupe të tëra njerëzish nuk kanë ekzistuar në epoka të caktuara historike. Megjithatë realiteti nuk është se ata mungonin, por që historia dështoi t'u japë atyre një zë. Një arsye për mungesën e shumëllojshmërisë së zërave në histori qëndron në mungesën e burimeve historike: shpesh nuk konsiderohej e rëndësishme të regjistroheshin përvojat e individëve dhe grupeve që nuk merrnin pjesë njëllor në jetën publike dhe që nuk mbanin pushtet politik ose ekonomik. Në disa raste, zërat e grupeve të caktuara u fshinë qëllimisht dhe sistematikisht në mënyrë që të ruhej një narrativë ie njëanëshme.

Shkurtimisht, historia është kujtesë e përzgjedhur. Shpesh keni dëgjuar fjalën se historia shkruhet nga fitimtarët, por do të ishte më e saktë të thuhet se historia zgjidhet nga fitimtarët. Ata vendosin se çfarë do të mbetet në të dhënat zyrtare. E megjithatë, për ne si historianë, ende ekziston një material i bollshëm përtej atyre versioneve zyrtare – material që na lejon të rindërtojmë zërat e heshtur dhe t'i rikthejmë kompleksitetin të kaluarës. Kjo është veçanërisht e vërtetë për epokën moderne, në të cilën ekziston një bollëk burimesh historike, duke e bërë të pamundur kontrollin e narrativave të njëanëshme në mënyrën siç ishte e mundur në epokat e mëparshme. Pranimi i perspektivave të ndryshme nuk do të thotë t'i hapësh derën relativizmit të historisë – jo kushdo mund të pretendojë të drejtën për "të vërtetën"

e tij. E vërteta historike bazohet në fakte të verifikueshme; megjithatë, pasojat e ngjarjeve të ndryshme historike mund të ndryshojnë në grupe të ndryshme njerëzish.

Faktet historike duhet të respektohen — jo vetëm ato që na pëlqejnë, por të gjitha prej tyre. Nëse dikush paraqet të vërtetën historike duke u mbështetur vetëm në një sasi të kufizuar provash, kjo është një shenjë e qartë se ata janë angazhuar në falsifikimin e ngjarjeve historike në mënyrë që t'i përshtatin ato në interpretimin e tyre të realitetit.

Kurthi i Thjeshtësisë: Pse diçka "Shumë e Qartë" Mund të Jetë e Rrezikshme

Gjëja më e rëndësishme që mund të merrni me vete pas leximit të këtij udhëzuesi është zakoni i pyetjeve këmbëngulëse - veçanërisht në situatat kur gjërat duken tepër të qarta. Nëse në shikim të parë gjithçka duket logjike dhe e vetëkuptueshme, dhe nuk e ndjeni se mund të ketë më shumë rreth historisë, ky është zakonisht një sinjal se versioni tepër i thjeshtuar është paraqitur me qëllim për të fshehur pyetje shumë më të rëndësishme.

Nëse kthehemi në vitet 1990 (dhe në konflikte të ngjashme), pyetja e vërtetë nuk është kurrë "Kush ka të drejtë?", por më tepër:

- Si i perceptojnë "të tjerët" këtë ngjarje?
- Pse është e rëndësishme për ta kjo perspektivë?
- Si e formëson manipulimi i së kaluarës reagimin tim të tanishëm ndaj tyre?

Vetëm duke analizuar të kaluarën tonë të përbashkët nga këndvështrime të shumta, ne mund të parandalojmë që ajo të bëhet përsëri një armë në të ardhmen.

IGOR RADULOVIĆ

RËNDËSIA E MËSIMDHËNIES SË TEMAVE KONTROVERSE NË ORËT E HISTORISË

Igor Radulović është një mësues historie me mbi dhjetë vjet përvojë, duke përfshirë katër vjet (2021–2025) në Shkollën Ndërkombëtare Haarlem (Holandë). Që nga viti 2016, ai ka qenë i përfshirë në mënyrë aktive në projektet e drejtësisë tranzicionale dhe ballafaqimin me trashëgiminë e luftës. Ai është bashkëautor i projektit të vlerësuar me çmime "Të mësosh historinë që ende nuk është histori" (Learning History that is not yet History - Global Pluralism Award 2019) dhe ka kontribuar në zhvillimin e manualeve dhe publikimeve të shumta mbi mësimdhënien e historisë në lidhje me konfliktet e viteve 1990, lëvizjet kundër luftës, krimet e luftës dhe të nxënimit social-emocional. Ai mbetet i përkushtuar ndaj mësimdhënies novatore të historisë që synon pajtimin.

A keni menduar ndonjëherë pse tema të caktuara historike ende provokojnë emocione të forta, debate dhe madje edhe ndarje sot? Trashëgimia e së kaluarës dhe ndikimi i saj në të tashmen përcaktojnë në masë të madhe se si perceptohen ngjarjet historike sot. Për shkak të kësaj, shumë nga këto tema mbartin një dimension të fortë emocional dhe shpesh njihen si kontroverse në edukimin historik. Këto janë çështje që ngjallin ndjenja intensive dhe hapin derën për interpretime të ndryshme, shpesh të kundërta brenda shoqërisë.

Një shembull i një teme që ende perceptohet si kontroverse sot dhe ka implikime më të gjera është e kaluara koloniale e shumë vendeve evropiane. Kjo temë mbetet një burim debati, më shpesh i përqendruar në atë nëse kolonializmi duhet të shihet si një periudhë e zhvillimit të përshpejtuar ekonomik dhe kulturor për zonat e kolonizuara, apo si një kohë kur këto zona i nënshtroheshin dhunës dhe shfrytëzimit. Diskutimet rreth heqjes së monumenteve të figurave koloniale, si dhe ndryshimet

në përmbajtjen e teksteve shkollore, tregojnë se kolonializmi nuk është vetëm një temë e së kaluarës, por një çështje që ende sot provokon emocione të forta dhe mosmarrëveshje të thella. Ndonëse koncepti i temave kontroverse mund t'i referohet një game të gjerë përmbajtjesh, çdo shoqëri ka çështje të caktuara historike që janë veçanërisht të ndjeshme dhe të njohura qartë si kontroverse.

Formësimi i sistemeve të vlerave Ka shumë shembuj të temave

kontroverse historike, pasi jetojmë në një botë ku debatet për të kaluarën janë vazhdimisht të pranishme në sferën publike. Historia nuk studiohet vetëm për të kuptuar atë që ka ndodhur dikur, por edhe për të kuptuar më mirë shoqërinë në të cilën jetojmë sot. Pikërisht për këtë arsye, klasa e historisë duhet të jetë një hapësirë ku tema të tilla diskutohen hapur dhe me maturi, në vend të një vendi ku ato shmangen. Studimet nga studiuesit e Universitetit të Stanfordit tregojnë se të gjitha vendet kanë periudha të

ashtuquajtura "histori e vështirë", jehona e të cilave ndihet fuqishëm në të tashmen dhe zbulon mosmarrëveshje të thella në lidhje me identitetin dhe vlerat kolektive. Të rinjtë që vijnë në kontakt me këto tema duhet të jenë të vetëdijshëm se interpretimet e ndryshme të ngjarjeve të kaluara nuk tregojnë të metat e një shoqërie të caktuar, por thjesht ilustrojnë kompleksitetin e saj.

Një shembull që mund të ndihmojë në kuptimin e mosmarrëveshjeve të tilla është historia e Irlandës së Veriut, ku dekada të konflikteve të rrënjosura thellë midis komuniteteve të ndryshme kanë formësuar marrëdhëniet shoqërore, perceptimin e identitetit dhe situatën politike. Kujtimet e ndryshme të të njëjtave ngjarje kanë çuar në ndarje afatgjata që janë të dukshme edhe sot. Ky shembull tregon se si historia mund të ndikojë në sistemet e vlerave të një shoqërie dhe pse ballafaqimi me të është shpesh i ndjeshëm, por thelbësor.

Për territorin e ish-Jugosllavisë, një shembull me rëndësi dukshëm më të madhe janë luftërat që u zhvilluan në atë rajon gjatë viteve 1990. Ky periudhë ndikon fuqishëm në jetën e gjeneratave që rriten sot në këtë rajon, pasi është i pranishëm përmes historive familjare, mediave, diskursit publik dhe bisedave të përditshme. Prandaj, ajo konsiderohet si një nga temat më kontroverse dhe të ndjeshme në edukimin historik. Interpretimet e ndryshme të ngjarjeve të kësaj periudhe shpesh shkaktojnë mosmarrëveshje, por në të njëjtën kohë, ato hapin hapësirë për një kuptim më të thellë të së kaluarës dhe ndikimit të saj në të tashmen. Kompleksiteti dhe ndjeshmëria e saj konfirmohen më tej nga rezultatet e një studimi të vitit 2017 të kryer mes mësuesve nga Ballkani Perëndimor, ku mësuesit e historisë nga

Bosnja dhe Hercegovina, Mali i Zi dhe Serbia deklarojnë qartë se kjo është tema më e vështirë për t'u dhënë mësim nga ana e tyre.

Ndërsa reflektoni mbi këta shembuj, është e dobishme t'i bëni vetes disa pyetje:

- Pse të njëjtat ngjarje historike interpretohen ndryshe?
- Si ndikojnë mediat, narrativat familjare dhe mjedisi juaj në kuptimin tuaj për të kaluarën?
- Në çfarë mënyrash formëson historia vlerat dhe qëndrimet që ne i konsiderojmë të rëndësishme sot?
- A kontribuon shmangia e temave "të vështira" në një kuptim më të mirë të së kaluarës, apo lë vend për keqkuptime dhe paragjykimë?

Përmes kësaj qasjeje ndaj temave kontroverse historike, ju do të pasuroheni me mjete që do t'ju ndihmojnë të kuptoni më mirë shoqërinë në të cilën jetoni, si dhe ata përreth jush, dhe në këtë mënyrë do të bëheni të vetëdijshëm për rolin tuaj në një botë që kërkon mirëkuptim dhe pajtim.

Temat kontroverse në shoqëritë pas konfliktit

Konfliktet e viteve 1990 në territorin e ish-Jugosllavisë vazhdojnë të provokojnë polemika të forta dhe interpretime të ndryshme edhe sot, edhe pse luftërat përfunduan disa dekada më parë. Një nga arsytet pse kjo periudhë është ende fuqishëm e pranishme në sferën publike është fakti se pasojat e saj nuk kanë mbetur në të kaluarën, por janë të dukshme në jetën e përditshme, veçanërisht përmes përvojave të

migrimit, shpërnguljes dhe humbjes së shtëpisë.

Shumë nga ju që e lexoni këtë po rriteni në mjedise të formuara drejtpërdrejt nga këto migrime. Është e pashmangshme që të keni, të paktën një herë në jetë, të ndeshur me një histori rreth largimit, bërjes refugjat ose kthimit. Janë pikërisht këto dallime në përvoja që ndikojnë në mënyrën se si luftërat e viteve 1990 mbahen mend, interpretohen dhe si flitet për to.

Migrimet që pasuan gjatë luftërave të viteve 1990 ishin ndër më të mëdhatë në Evropë që nga Lufta e Dytë Botërore. Miliona njerëz u zhvendosën dhe fatet e tyre u bënë pjesë e tablosë më të gjerë të një shoqërie pas konfliktit. Institucionet ndërkombëtare, të tilla si Gjykata Ndërkombëtare Penale për ish-Jugosllavinë (ICTY) dhe pasardhësi i saj ligjor, Mekanizmi Ndërkombëtar i Mbetur për Gjykatat Penale (IRMCT), u morën posaçërisht me këtë periudhë, duke u përpjekur të vërtetonin faktet rreth krimeve të luftës, llogaridhënies dhe vuajtjeve të civilëve. Megjithatë, pavarësisht vendimeve të gjykatave dhe arkivave, ende ekzistojnë interpretime të ndryshme të së kaluarës.

Fatet e njerëzve që migruan gjatë kësaj periudhe ishin plot pasiguri. Dëshmitë e tyre personale na ofrojnë një pasqyrë të kompleksitetit të situatës në të cilën u gjendën: "Kam kaluar gjithë jetën duke lëvizur nga një vend në tjetrin... më në fund, po jetojmë brenda katër mureve tona, duke mos pasur frikë se dikush do të vijë një ditë dhe do të na thotë se duhet të largohemi. Tani mund të flegjmë në paqe." Në këto pak fjali, mund të mësojmë më shumë rreth kësaj periudhe sesa në tekstet shkollore që trajtojnë këtë temë në një mënyrë shumë joadekuate.

Duhet të keni gjithmonë parasysh se polemikat nuk lindin vetëm nga injorimi i fakteve, por edhe nga mënyra se si e kaluara lidhet me përvojat personale, identitetin dhe ndjenjën e përkatësisë. Kur reflektoni mbi luftërat e viteve 1990 në kontekstin e migrimeve, është e dobishme t'i bëni vetes disa pyetje:

- Si ndikojnë migrimet dhe zhvendosjet në mënyrën se si njerëzit e kujtojnë luftën dhe flasin për të?
- Pse i njëjti vendim gjykate apo fakt historik mund të përjetohet krejtësisht ndryshe në komunitete të ndryshme?
- Si ndikojnë historitë familjare për largimin, humbjen apo kthimin në formësimin e qëndrimeve të të rinjve sot?
- A mund të heqim një paralele mes migrimeve të viteve 1990 dhe migrimeve bashkëkohore në botën e sotme?

Nga abstraksioni tek mirëkuptimi

Ne jetojmë në një botë që fatkeqësisht vazhdon të jetë e shënjuar nga konfliktet, migrimet e detyruara dhe krizat e refugjatëve. Kuptimi i luftërave të viteve 1990 përmes prizmit të migrimit ndihmon për ta parë këtë temë jo vetëm si pjesë të historisë lokale apo rajonale, por si pjesë e një përvoje më të gjerë globale. Në këtë mënyrë, temat kontroverse pushojnë së qeni të largëta dhe abstrakte, dhe bëhen çelës për të kuptuar botën bashkëkohore dhe rolin e vet në të.

Natyrisht, për të pasur mundësinë e kapërcimit të abstraksionit të temave kontroverse, duhet të jeni të vetëdijshëm për sfidat, si dhe për mundësitë që ju ofrohen. Së pari, është shumë e rëndësishme që të keni kontakt me

burimet parësore. Puna me burimet parësore është e paçmueshme, pasi ju jep një pasqyrë të drejtpërdrejtë mbi ngjarjet dhe përvojat e njerëzve. Materiali arkivor i siguruar nga ICTY dhe IRMCT ofron një mori fotografish, dokumentesh dhe dëshmish personale, të cilat mund të jenë pika juaj e nisjes në këtë proces.

Nëse jeni në gjendje të viheni në kontakt me njerëz që mund t'ju paraqesin përvojat e tyre personale, atëherë keni një burim shtesë informacioni që mund ta përdorni. Natyrisht, absolutisht nuk duhet, siç u përmend në kapitullin e mëparshëm, të harroni multi-perspektivën, sepse ngjarjet historike duhet t'i shikojmë nga këndvështrime të shumta.

Sigurisht, diskutimet dhe debatet me moshatarët, duke respektuar këndvështrimet e ndryshme, mund të jenë një metodë tjetër e dobishme për të ndihmuar që temat kontroverse të mos mbeten abstrakte dhe të mos na kufizojnë. Natyrisht, këtë nuk mund ta arrijmë nëse nuk jemi të gatshëm për vetë-reflektim, sepse të gjithë duhet të njohim paragjykimet që mbartim brenda vetes në mënyrë që të jemi në gjendje të kuptojmë të tjerët.

Nga klasa në realitet

Temat kontroverse nuk janë të rezervuara vetëm për punën në klasë. Të rinjtë, të cilët janë vazhdimisht nën ndikimin e rrjeteve sociale dhe mediave, janë të ekspozuar çdo ditë ndaj interpretimeve të ndryshme të së kaluarës. Prandaj, është thelbësore të zhvillohet tek të rinjtë aftësia për t'u përballur në mënyrë kritike dhe të përgjegjshme me polemikat. Kështu, një qasje proaktive për trajtimin e polemikave historike nuk duhet të jetë një përjashtim, por rregull. Të rinjtë duhet të

të vënë vazhdimisht në dyshim qëndrimet e tyre, si dhe qëndrimet e njerëzve rreth tyre. Faktet duhet të dallohen nga interpretimet dhe emocionet duhet të pranohen. Nuk ka asnjëherë vetëm një perspektivë, ndaj të menduarit i njëanshëm nuk na çon askund.

Dhe së fundi, të gjithë ne së bashku duhet të ushqejmë një kulturë dialogu. Ne duhet të jemi të vetëdijshëm se ka mendime të ndryshme dhe se duhet t'i dëgjojmë ato. Kjo nuk do të thotë se ne heqim dorë nga qëndrimet dhe mendimet tona; përkundrazi, tregojmë një gatishmëri për të mësuar dhe pjekurinë për të pranuar se një e kaluar e ndërlikuar nuk ofron përgjigje të thjeshta dhe se mirëkuptimi kërkon çiltërsi dhe përgjegjësi. Në këtë mënyrë, temat kontroverse pushojnë së qeni burim ndarjeje dhe shqetësimi, dhe kthehen në një mundësi bashkëpunimi dhe përparimi të ndërsjellë.

TË KUPTOSH TRAUMËN KOLEKTIVE

Ana Mirković është profesoreshë në Departamentin e Psikologjisë në Fakultetin e Studimeve Organizative "Eduka" dhe bashkëthemeluese e Institutit të Komunikimeve Digjitale, ku jep leksione mbi strategjinë, planifikimin dhe komunikimin. Një pjesë e rëndësishme e punës së saj profesionale i kushtohet edukimit të fëmijëve dhe prindërve, me fokus në inkurajimin e komunikimit të hapur dhe konstruktiv. Ajo ka marrë pjesë në krijimin e Manualit për Edukimin Mediatik, Informativ dhe Digjital, i destinuar për fëmijët, prindërit, punonjësit në arsimin para-universitar dhe sektorin e biznesit.

A e keni ndonjëherë ndjesinë se jetojmë në një tension të vazhdueshëm, që njerëzit e moshuar shpesh janë nervozë, të pasigurt, të tensionuar dhe se shpesh jua transmetojnë këtë gjendje edhe juve? A ju ka ndodhur ndonjëherë të merrni pjesë në një mbledhje familjare (si p.sh. sllava ose festa të tjera), ku të gjithë njihen me njëri-tjetrin, janë të lumtur që shihen, hapen tema të ndryshme—flitet për shkollën, punën, çmimet, sportin, planet për verën.

Dhe pastaj dikush përmend politikën, se si ishin gjërat dikur, luftën dhe sanksionet, kush e ka fajin për gjithçka, dhe pa kë gjithçka do të ishte ndryshe. Papritur, atmosfera ndryshon. Toni bëhet më i ashpër, zërat ngrihen, dikush tërhiqet dhe hesht, dikush qesh me nervozizëm, dhe dikush fillon të flasë me pasion të madh, sikur gjithçka po ndodh përsëri. Ndoshta keni vënë re se të njëjtat tema kthehen vazhdimisht. Të njëjtat ngjarje, të njëjtat emra, të njëjtat ndarje. Edhe fakti që nuk keni qenë të lindur në atë kohë nuk e pakëson ndjesinë se kjo histori ju prek në një mënyrë të çuditshme dhe të pashpjegueshme. Në momente të tilla, shumë të rinj ndjejnë siklet, konfuzion

dhe nevojën për t'u larguar nga biseda, për t'u ngritur nga tryeza dhe për të lënë dhomën.

Disa të tjerë, nga ana tjetër, ndjejnë presion për të pasur një opinion edhe pse nuk janë plotësisht të sigurt se çfarë mendojnë. Pse diskutimet e tilla janë plot emocione? Pse njerëzit mërzhiten kaq shpejt? Pse besimi është lëkundur aq thellë, sa duket sikur mund të zhduket në çdo moment?

Nëse ndjeni se mbani një barrë që nuk mund ta emërtoni saktësisht, nuk jeni vetëm. Ky udhëzues synon t'ju ndihmojë të kuptoni fenomenin që ne e quajmë traumë kolektive—një përvojë që nuk i përket vetëm një individi, por shoqërive dhe brezave të tërë. Luftërat, rënia e shtetit, krizat e refugjatëve, humbjet dhe pasiguria e zgjatur nuk kanë mbetur në të kaluarën. Ato janë zhvendosur në bisedat familjare, në media, në rrjetet sociale, në programet arsimore dhe në situatat e përditshme.

Qëllimi i këtij udhëzuesi nuk është t'ju tregojë se çfarë të mendoni, por t'ju ofrojë mjete që do t'ju ndihmojnë të vini në dyshim historitë që dëgjoni, të kuptoni se çfarë ndikon në opinionet tuaja dhe të

keni një qasje më të vetëdijshme ndaj të kaluarës, të tashmes dhe asaj që paraqitet çdo ditë si "normale".

Si lind trauma kolektive

Trauma kolektive lind kur diçka e rëndë dhe e dhimbshme i ndodh një numri të madh njerëzish në të njëjtën kohë—një vendi ose shoqërie të tërë. Kjo mund të përfshijë luftëra dhe konflikte të armatosura, dhunë masive dhe represion, padrejtësi të mëdha sociale dhe paqëndrueshmëri politike dhe ekonomike të zgjatur.

Në rrethana të tilla, njerëzit humbasin ndjenjën e sigurisë dhe besimit tek të tjerët, tek institucionet dhe madje edhe tek e ardhmja. Edhe kur këto ngjarje përfundojnë formalisht, pasojat e tyre shpesh mbeten të pranishme për vite me radhë.

Si transmetohet trauma te gjeneratat e ardhshme?

Trauma kolektive nuk ndikon vetëm tek ata që e kanë përjetuar drejtpërdrejt. Ajo transmetohet edhe te gjeneratat e reja përmes historive familjare, qëndrimeve të të rriturve dhe madje edhe përmes heshtjes—duke i lënë gjërat e dukshme të pathëna. Ka tema për të cilat nuk flitet sepse janë shumë të dhimbshme dhe konsiderohen të papërshtatshme për fëmijët dhe të rinjtë. Ky boshllëk në shpjegime krijon konfuzion dhe një ndjesi se diçka e rëndësishme mbetet e fshehur. Mënyra se si paraqitet e kaluara në shkollë ndikon gjithashtu në përjetimin e traumës kolektive. Kur historia paraqitet në mënyrë të njëanshme, pa hapësirë për pyetje dhe këndvështrime të ndryshme, të rinjtë shpesh fitojnë përshtypjen se ka vetëm përgjigje të "lejuara" dhe të dëshirueshme nga shoqëria. Në vend që

të nxisë mirëkuptimin, kjo krijon tension dhe një pritshmëri për konformizëm. Media dhe rrjetet sociale mund të përforcojnë më tej ndjenjën e pasigurisë. Titujt që nxisin frikë, zemërim dhe ndarje, si dhe rikthimet e vazhdueshme në konflikte, krijojnë përshtypjen se bota është një vend vazhdimisht i rrezikshëm. Njerëzit mësohen me lajme të këqija.

Si shihet trauma kolektive në jetën e përditshme?

Trauma kolektive njihet edhe në mesazhet e përditshme që përsëriten shpesh, për shembull:

- "Hesht, ti e ke më mirë se ne."
- "Mos i beso askujt."
- "Këtu nuk do të ndryshojë kurrë asgjë."
- "Nuk mund të bëhet ashtu, historia na mëson se..."
- "Njerëzit janë armiq të njerëzve të tjerë."

A i keni dëgjuar ndonjëherë të gjitha këto? Këto fjali i japin formë mënyrës se si të rinjtë mendojnë për veten, për të tjerët dhe për të ardhmen e tyre.

Pse është e rëndësishme ta kuptojmë atë?

Kur një shoqëri nuk përballet hapur me një të kaluar të vështirë, trauma kolektive mbetet e pranishme dhe ndryshon forma. Ajo ndikon në marrëdhëniet mes njerëzve, në formimin e qëndrimeve dhe në nivelin e besimit reciprok. Kuptimi i këtij procesi na ndihmon të kuptojmë se shumë frikëra dhe pasiguri nuk janë një e metë personale, por pjesë e një përvoje më të gjerë shoqërore.

Si duket trauma kolektive në rrjetet sociale?

Fenomenet e lidhura me traumat kolektive janë diçka që të gjithë i kemi parë në rrjetet sociale të paktën një herë, por a kemi ndaluar ndonjëherë për të analizuar vërtet diçka të tillë? Le të përballemi së bashku me një traumë kolektive.

Në përvjetorin e bombardimeve të NATO-s në 2025, u shfaq një video në TikTok me pamje të sirenave, ndërtesave të shkatërruara dhe një mesazh ku shkruhej "26 vjet, 24.03.". Brenda pak orësh u shfaqën më shumë se 500 komente. Një grup njerëzish shkroi: "Ky është një krim që nuk duhet harruar," "Perëndimi na i bëri të gjitha këto," "Drejtësia ende nuk është vënë në vend." Një grup tjetër shkroi komente si: "Mjaft më me kthimin në të kaluarën," "A e pyesni veten pse ndodhi kjo?", "Kjo vetëm përhap urrejtje." Shumë shpejt, toni u bë i ashpër—fyerje, nënçmime, sarkazëm, sharje dhe fjalë të shëmtuara. Shumë njerëz shkruan me shkronja të mëdha, përdorën emoji të zemëruar dhe fjalë të ashpra. Biseda pushoi së qenuri bisedë dhe u kthye në një zënkë.

Le ta analizojmë këtë së bashku tani:

1. Çfarë emocionesh shihni në komente? Shikoni se çfarë thotë secila palë. A vini re zemërim, trishtim, lëndim, ndjenjë padrejtësie, frikë? Për ta bërë më të lehtë për ju—zemërimi mund të njihet më lehtë në komentet agresive; trishtimi në mesazhet që flasin për humbje (personale dhe shoqërore); frika në fjalitë që paralajmërojnë se e njëjta gjë mund të ndodhë përsëri, madje dhe se kjo është e pashmangshme

sepse historia përsëritet, siç tregohet nga historia e trazuar e Ballkanit.

2. A po reagojnë njerëzit ndaj postimit apo ndaj asaj që ai përfaqëson?

Videoja zgjat vetëm rreth 30 sekonda, por reagimet zgjasin shumë dhe efekti i tyre është shumë më i fortë se vetë përmbajtja e videos. Është e qartë se njerëzit nuk po reagojnë vetëm ndaj videos, por ndaj gjithçkaje që ajo simbolizon—kujtimet personale familjare, historitë që kanë dëgjuar nga prindërit, një ndjenjë padrejtësie ndaj popullit të tyre dhe përvoja kolektive e vendit ku ata jetojnë ose kanë jetuar. Me fjalë të tjera, reagimi nuk është vetëm ndaj përmbajtjes specifike, por ndaj kuptimit që njerëzit i japin asaj.

3. Cilat fjalë përsëriten vazhdimisht?

Shikoni komentet në çdo postim të ngjashëm dhe kushtojini vëmendje termave si "drejtësi", "fajtorë", "viktima", "histori", "e vërtetë", "ne", "ata". Këto fjalë tregojnë se diskutimi transformohet shpejt në një histori rreth identitetit dhe përkatësisë në një grup, dhe jo vetëm rreth fakteve. Në këtë shembull, dhe në ato të ngjashme me një ngarkesë të fortë kombëtare, shumë shpejt formohen dy palë. Disa e shohin veten si ata që mbajnë mend dhe mbrojnë të vërtetën, duke avokuar për drejtësi, ndërsa të tjerët e shohin veten si ata që besojnë se gjithçka ishte e merituar, se përgjegjësia, apo edhe faji, duhet të pranohen. Kjo ndarje është një shenjë tipike e traumës kolektive—bota shihet përmes konfliktit, në vend të ngjyrave të tjera më të nuancuara.

4. Si do të reagonit ju? A keni hasur ndonjëherë në një postim si ky në

TikTok ose Instagram? Si silleni në këto situata? A do t'i bënit "like", do të komentoni, do të hynit në debat, apo thjesht do ta kaloni një video të tillë? Përgjigjuni këtyre pyetjeve me ndershmëri për veten tuaj:

- A ju prek tema personalisht?
- A keni dëshirën të "ndreqni padrejtësinë"?
- A i kaloni përmbajtjet e tilla sepse jeni një person që shmang konfliktin?

Ky shembull tregon se si rrjetet sociale shpesh bëhen një vend ku trauma kolektive del në sipërfaqe. Qëllimi i këtij ushtrimi nuk është të vendosë se kush ka të drejtë, por të vërejë se si emocionet na mbingarkojnë shpejt, si një situatë përshkallëzohet me shpejtësi, sa lehtë njerëzit polarizohen dhe sa lehtë mund të reagojmë automatikisht, pa reflektim ose analizë më të thellë. Kur e njohim këtë, ne hedhim hapin e parë drejt një pjesëmarrjeje më të vetëdijshme dhe të përgjegjshme në bisedat publike.

Çfarë fshihet pas reagimeve?

Kur vëzhgojmë reagimet ndaj lajmeve (ose një postimi për një ngjarje të diskutueshme nga e kaluara), është e rëndësishme të kuptojmë se njerëzit rrallë reagojnë ndaj vetë faktit. Shumica e emocioneve dhe qëndrimeve burojnë nga simbolet dhe kuptimet që mbart ngjarja—një ndjenjë padrejtësie, trauma të trashëguara, kujtime personale ose narrativa kulturore.

Për t'i kuptuar dhe analizuar këto reagime, ne mund të përdorim mjetet e mëposhtme:

1. Njohja e Mekanizmave Psikologjikë

- Projeksioni – zhvendosja e përgjegjësisë ose fajit tek "të tjerët", në vend të përballjes me ndjenjat tona ose gabimet e shoqërisë sonë.
- Mohimi – zvogëlimi i rëndësisë së një ngjarjeje ose injorimi i vuajtjeve të viktimave për të ruajtur paqen e brendshme.
- Polarizimi – formimi i shpejtë i grupeve "ne kundër atyre", gjë që e bën më të vështirë dëgjimin dhe kuptimin e palës kundërshtare.

Detyra: Shënoni fjalitë në të cilat i njihni këto mekanizma gjatë leximit të komenteve ose diskutimeve. Mendoni se çfarë po ndjen në të vërtetë secili person që shkruan në rrjetet sociale dhe çfarë po përpiqet të mbrojë.

2. Analiza e Gjuhës dhe Simbolikës

Kushtojini vëmendje fjalëve dhe frazave që përsëriten vazhdimisht (drejtësi, histori, fajtorë, ne, ata, ndëshkim, Zot). Këto fjalë shpesh zbulojnë tema qendrore, frikëra dhe identitete që po mbrohen ose sulmohen. Detyra: Shënoni tre fjalë ose fraza kyçe nga diskutimi dhe përpiquni të interpretoni se cilin emocion ose përvojë historike ato pasqyrojnë.

3. Ndarja e Emocioneve nga Faktet

Emocionet mund të jenë të fuqishme, por shpesh ato nuk lidhen drejtpërdrejt me vetë ngjarjen. Zemërimi, trishtimi, frika dhe zhgënjimi mund të trashëgohen ose transmetohen përmes historive familjare, mediave dhe narrativave shoqërore. Detyra: Shënoni fjalitë që shprehin ndjenja të forta dhe konsideroni nëse ato janë reagime ndaj vetë lajmit apo ndaj simbolikës së ngjarjes.

4. Identifikimi i Modeleve të Polarizimit

Vëzhgoni se si diskutimi ndahet në "ne" dhe "ata". Kushtoni vëmendje, analizoni me kujdes dhe përgjigjuni pyetjes: kush po mban cilën anë dhe pse? A ka një përpjekje për kompromis apo thjesht një përpjekje për të vërtetuar se kush ka të drejtë? Detyra: Krijoni një tabelë të thjeshtë me dy kolona: "Ekipi Ne" dhe "Ekipi Ata". Shkruani komentet dhe frazat kyçe. Kjo ju ndihmon të shihni modelet përpara se të mbani një anë.

5. Lidhja e Reagimeve me Perspektivën Personale

Para se t'i bashkoheni një diskutimi, ndaloni dhe njihni emocionet tuaja. Mendoni pse pala tjetër mund të ndihet në të njëjtën mënyrë. Përpiquni ta shikoni situatën nga një distancë, pa një reagim automatik. Detyra: Shkruani një shënim të shkurtër në ditar duke iu përgjigjur pyetjeve: cilat emocione u ngjallën tek unë dhe pse, dhe cilën perspektivë e pata të vështirë ta kuptoja?

Media sociale dhe dialogu publik shpesh pasqyrojnë modelet kolektive të përvojës traumatike. Këto mjete na lejojnë të:

- njohim modelet emocionale dhe simbolike,
- reagojmë në mënyrë më të vetëdijshme dhe të menduar,
- zhvillojmë aftësinë për të ndarë faktet nga emocionet dhe interpretimet.

Duke aplikuar këto teknika, ju bëheni pjesëmarrës aktivë dhe të vetëdijshëm në biseda—të gatshëm për të komunikuar me kontroll, vëmendje dhe mendim kritik.

Si ta përdorim këtë njohuri?

Kuptimi i traumës kolektive është çelësi për ndërtimin e qëndrueshmërisë kundër

manipulimit. Në vend që të reagojmë në mënyrë impulsive (duke bërë 'like' ose duke shpërndarë), ne mësojmë të ndalojmë, të "numërojmë deri në dhjetë" dhe të aktivizojmë vetëkontrollin. Qëllimi është të zhvillojmë ndjeshmërinë (empatinë)—aftësinë për të kuptuar botën nga këpucët e dikujt tjetër—dhe një gatishmëri për bashkëpunim dhe dialog të hapur.

Mekanizmat Mbrojtës Kundër Manipulimit Kur përballeni me lajme ose përmbajtje video (Reels, TikTok), bëjini vetes këto pyetje kyçe:

- A ka ndonjë ndryshim midis vetë ngjarjes dhe mënyrës se si ajo përshkruhet?
- A është thjeshtuar historia vetëm për të provokuar emocione të forta?
- Kush përfiton nga kjo narrativë dhe cilit qëllim i shërben ajo në të vërtetë?
- Çfarë emocionesh zgjon kjo tek unë (zemërim, frikë, faj) dhe pse?
- A po i provokon dikush me qëllim këto ndjenja për të më mobilizuar ose për të më tërhequr në anën e tij?
- A është e mundur që të ketë këndvështrime të shumëfishta mbi të njëjtën ngjarje?

Këto mjete ju lejojnë të njihni manipulimin emocional dhe të ndani qartë faktet nga interpretimet e njerëzve të tjerë.

Sidoqoftë, është e rëndësishme të theksohet: ky nuk është një mjet për të relativizuar vuajtjet ose për të justifikuar padrejtësinë. Qëllimi është të arrihet një marrëdhënie më e pjekur me të kaluarën dhe një ndjenjë përgjegjësie ndaj të tashmes. Zhvillimi i mendimit kritik është një proces që çon në lirinë personale dhe shoqërore.

Përdoreni këtë udhëzues si një ushtrim të përditshëm – sa herë që ndiheni të provokuar, kthehuni te këto pyetje. Aftësitë për njohjen e së vërtetës ndërtohen ekskluzivisht përmes praktikës.

EMOÇIONET, IDENTITETI DHE NDËRTIMI I KONFLIKTIT

Radoje Ceroviç (Radoje Ceroviç) është një psikolog klinik dhe konsulent biznesi me përvojë të gjerë në fushat e psikologjisë, komunikimit dhe zhvillimit organizativ. Ai fitoi diplomën Master në Psikologji në Romë dhe ka zhvilluar ekspertizën e tij profesionale në udhëkryqin mes praktikës klinike, këshillimit dhe edukimit. Ai është një folës në TEDx dhe autor i eseve analitike të publikuara në platformën Medium. Është veçanërisht i njohur si ekspert në komunikim, psikologji evolucionare dhe zhvillimin e besimit në kontekste individuale dhe grupore. Është autor i librit La nuova cultura aziendale (Kultura e Re e Biznesit), botuar në Milano në vitin 2008, në të cilin ai eksploron modelet bashkëkohore të kulturës organizative dhe lidhshimit.

Në një qytet të caktuar, u shfaq një grup qeniesh që askush nuk i priste. Ata nuk erdhën si pushtues, as nuk kërkuan konflikt — ishin të dobët, të çorientuar dhe të ndryshëm. Ata u vendosën në skaj të qytetit, pas një gardhi, me shpjegimin se kjo ishte e përkohshme, e arsyeshme dhe e nevojshme. Në dokumente, ata ishin "subjekte"; në administratë, "raste"; dhe në të folurit e përditshëm — "problemi."

Shumica e njerëzve nuk patën kurrë kontakt me ta, por pothuajse të gjithë kishin një mendim. Jo për shkak të përvojës, por për shkak të narrativës: ata janë të ndryshëm, potencialisht të rrezikshëm dhe një kërcënim për rendin. Në këtë histori, nuk kishte urrejtje të hapur, por më tepër thirrje për siguri, procedura dhe domosdoshmëri. Njerëzit nuk e ndjenin se po bënin diçka të padrejtë; ata ndjenin se po vepronin me përgjegjësi.

Pika e kthesës nuk vjen përmes dhunës, por përmes një ndryshimi në perspektivë: kur "ata" pushojnë së qeni një grup abstrakt dhe bëhen individë me një fytyrë, një zë dhe frikë, narrativa fillon të kriset. Dehumanizimi rrallë fillon me

ekstreme — më shpesh, ai futet përmes gjuhës, distancës dhe një ndjesie të pakontestueshme të të qenit i kërcënuar. Kjo histori, e huazuar nga filmi District 9, është një metaforë për një proces të pranishëm në shoqëritë reale, veçanërisht ato të shënuara nga konfliktet dhe ndarjet. Ndjesia e të qenit i kërcënuar — qoftë reale apo e perceptuar — ndikon në mënyrën se si njerëzit interpretojnë informacionin, kujt i besojnë dhe si i shpjegojnë veprimet e të tjerëve. Arsyeja nuk zhduket; përkundrazi, ajo shpesh shërben për të justifikuar qëndrime emocionale tashmë të formuara. Prandaj, ky udhëzues nuk nis nga pyetja se kush ka të drejtë, por nga pyetja se si formohen reagimet emocionale dhe ato të bazuara te identiteti, dhe si ato bëhen themeli për komunikimin, ndarjet dhe konfliktet. Qëllimi nuk është të mohohen emocionet apo të relativizohet frika dhe padrejtësia, por të kuptohen mekanizmat që i kthejnë ato në narrativa të qëndrueshme dhe vija ndarëse.

Lexojeni këtë udhëzues si një tekst të shkurtër analitik, duke i kushtuar vëmendje reagimeve tuaja — pajtimit,

rezistencës ose sikletit — shpjegimit dhe justifikimit. Kjo është pjesërisht sepse edhe ato janë pjesë e procesit që po diskutojmë.

Nga Emocioni te Ndarja: Si krijohen "Ne" dhe "Ata"

Në shumë situata, reagimi i paraprind mendimit të vetëdijshëm: informacioni fillimisht shkakton një emocion dhe vetëm më pas vjen shpjegimi.

Kjo është veçanërisht e theksuar kur aktivizohet një ndjenjë kërcënimi. Në atë moment, vëmendja ngushtohet dhe bota thjeshtohet në ndarje: "ne" dhe "ata," "të sigurt" dhe "të rrezikshëm." Kjo mënyrë e të menduarit mund të veprojë si një formë mbrojtjeje në rrethana të pasigurta, por në të njëjtën kohë ngushton hapësirën për nuanca dhe dialog. Është e rëndësishme të theksohet se këto reagime nuk janë domosdoshmërisht një shenjë e qëllimeve të këqija. Problemi lind kur vlerësimet emocionale automatike pranohen si "e vërtetë e dukshme." Në atë moment, emocion bëhet një filtër për faktet dhe identiteti bëhet korniza që përcakton se kujt duhet t'i besohet.

Rrjedhimisht, ndarjet rrallë fillojnë me konflikt të hapur. Ato më shpesh shfaqen përmes ndryshimeve në gjuhë dhe në mënyrën se si flitet për të tjerët, përmes distancës dhe normalizimit të stereotipave. Arsyeja mbetet e pranishme, por ajo bëhet selektive - duke shërbyer për të konfirmuar një qëndrim ekzistues dhe jo për ta vënë atë në dyshim. Të kuptuarit e këtij procesi është hapi i parë drejt një komunikimi më të përgjegjshëm dhe njohjes së momentit kur një bisedë rrëshqet drejt polarizimit. Hapësirat moderne sociale dhe mediatike shpesh i përforcojnë reagimet emocionale. Informacioni rrallë përcillet

në mënyrë neutrale; në vend të kësaj, ai kornizohet për të shkaktuar urgjencë, frikë ose konfirmimin e besimeve ekzistuese. Emocionet, prandaj, bëhen filtri kryesor përmes të cilit njerëzit interpretojnë ngjarjet dhe qeniet e tjera njerëzore.

Një ndjenjë kërcënimi nuk ka nevojë të bazohet në një rrezik real për të qenë e fuqishme — mjafton që ajo të duket e besueshme dhe të përsëritet vazhdimisht. Kjo çon në një ngushtim të fokusit dhe theksim të dallimeve, ndërsa të përbashkëtat shtypen.

Në shoqëritë pas konfliktit, këto mekanizma janë veçanërisht të ndjeshëm, pasi gjurmët e dhunës dhe padrejtësisë mund të riaktivizohen lehtësisht. Reagimet ndaj ngjarjeve bashkëkohore shpesh mbartin një barrë emocionale të së kaluarës, madje edhe kur aktorët dhe rrethanat janë të ndryshme.

Këto procese nuk janë thjesht individuale; ato formësohen nga narrativat dhe diskursi publik. Gjuha e përdorur në këtë kontekst shpesh tingëllon neutrale, e megjithatë mund të kontribuojë në distancë, stereotipa dhe dehumanizim. Të kuptuarit e kësaj nuk do të thotë të mohosh problemet reale, por më tepër të njohësh kur komunikimi kalon nga reflektimi në polarizim automatik, gjë që i thellon ndarjet në planin afatgjatë.

Si Prodhohet Ndarja

Në këtë seksion të manualit, detyra juaj nuk është të gjeni "përgjigjen e saktë," as të mbani një pozicion moralisht të drejtë. Përkundrazi, jeni të ftuar të hyni me vetëdije në një mënyrë të menduari që, në jetën reale, shpesh aktivizohet automatikisht dhe pa qëllim të

vetëdijshëm. Qëllimi i këtij ushtrimi është të njohë nga brenda mekanizmat që qëndrojnë pas shfaqjes së ndarjes, konfliktit dhe dehumanizimit.

Imagjinoni një shoqëri në të cilën nuk ka konflikt të hapur. Njerëzit jetojnë relativisht në paqe, por ka stile jetese, vlera dhe zakone të ndryshme. Tani, ju merrni rolin e një strategu komunikimi të ftohtë dhe racional. Nuk jeni të interesuar për të vërtetën, drejtësinë apo pasojat afatgjata. Detyra juaj e vetme është të përforconi ndjenjën e ndarjes, mosbesimit dhe distancës emocionale midis dy grupeve të njerëzve. Grupet mund të jenë fiktive dhe neutrale. Sa më delikate të jenë dallimet, aq më sfiduese është detyra.

Hapi 1. Përcaktimi i Grupeve

Për t'i ndarë njerëzit në dy grupe, midis të cilëve keni ndërmend të ndërtoni një mur për të shkaktuar një konflikt, mendoni për një kriter ndarjeje.

- Çfarë i bën ata të ndryshëm?
- Cili ndryshim është i dukshëm?
- Cili ndryshim mund të bëhet të duket i rëndësishëm ose i rrezikshëm?

Hapi 2. Aktivizimi i Ndjesisë së Kërcënimit

Tani, imagjinoni që dëshironi që njëri ose të dy grupet të fillojnë të ndiejnë se diçka e rëndësishme për ta është nën kërcënim.

- Çfarë do të pretendonit se është "në rrezik"?
- Cilën frikë do të ishte më e lehtë për ta aktivizuar?
- Çfarë mund të humbasin njerëzit nëse "nuk bëhet asgjë"?

Hapi 3. Dehumanizimi pa Urrejtje të Hapur

Ky hap është vendimtar. Mos përdorni fyerje të hapura ose thirrje të drejtpërdrejta për dhunë. Në vend të kësaj, mendoni se si do ta portretizonit grupin tjetër si:

- Të papërgjegjshëm
- Të rrezikshëm
- Moralisht inferiorë
- "Të ndryshëm" në një mënyrë delikate
Mund të përdorni terma abstraktë, përgjithësime, metafora ose statistika pa kontekst.

Hapi 4. Justifikimi Moral

Së fundi, duhet t'i "paketoni" të gjitha hapat e mëparshëm në mënyrë që të duken të arsyeshme, të nevojshme dhe të përgjegjshme.

- Si do ta shpjegonit që kjo ndarje është e justifikuar?
- Cilin qëllim më të lartë do t'i apeloit?
- Si do ta zvogëlonit ndjenjën e fajit brenda grupit "tuaj"?

Para se të kaloni në pjesën tjetër të manualit, ndaloni dhe reflektoni:

- Si u ndiet ndërsa hartonit këto mesazhe?
- A u ndjetë pakëndshëm për diçka? Nëse po — pse?
- A i njihni modelet që keni parë tashmë në jetën reale?

Ky ushtrim nuk është as test, as lojë. Qëllimi i tij është t'ju mundësojë të njihni mekanizmat nga brenda, ndërsa ata janë ende duke u shpalosur në mendimin tuaj. Në seksionin tjetër të manualit, do t'i rikthehemi kësaj përvoje dhe do ta zbërthejmë atë përmes mjeteve analitike

psikologjike për të bërë të qartë se pse kjo mënyrë e të menduarit është kaq efektive — dhe si mund të njihet në kohë brenda komunikimit të përditshëm.

Mekanizmat Kryesorë Psikologjikë

Të kuptuarit e reagimeve emocionale dhe të atyre të bazuara tek identiteti kërkon një fokus në disa procese bazë psikologjike që përsëriten rregullisht në situata të polarizimit social dhe konfliktit. Këto procese nuk janë përjashtime; ato janë pjesë e mënyrës së zakonshme se si njerëzit e përpunojnë informacionin në kushte pasigurie dhe kërcënimi të perceptuar.

- **Emocioni si Pikënisje:**

Në një numër të madh situatash, reagimi emocional i paraprin vlerësimin racional. Ndjenjat si frika, zemërimi apo sikleti lindin shpejt dhe në mënyrë intuitive, ndërsa shpjegimet tradicionale shpesh shfaqen më vonë si një përpjekje për të justifikuar një qëndrim tashmë të formuar. Kjo sekuencë krijon një ndjenjë të fortë subjektive sigurie në gjykimin e dikujt, edhe nëse nuk është domosdoshmërisht rezultat i një analize të qëllimshme.

- **Identiteti dhe Ndarja "Ne-Ata":**

Kur aktivizohet një ndjenjë kërcënimi, identiteti bëhet korniza qendrore për interpretimin e realitetit. Njerëzit priren ta perceptojnë grupin e "tyre" si kompleks dhe të justifikuar, ndërsa grupi "tjetër" shihet si homogjen dhe problematik. Kjo ndarje thjeshton realitetin social dhe e bën lundrimin emocional më të lehtë, por në të njëjtën kohë zvogëlon hapësirën për mirëkuptim dhe dialog.

- **Gjuha dhe Dehumanizimi:**

Një ndryshim në mënyrën se si flitet për të tjerët shpesh i paraprin konfliktin të

hapur. Dehumanizimi rrallë fillon me shprehje ekstreme; ai më shpesh manifestohet përmes gjuhës abstrakte, burokratike ose teknike që i redukton njerëzit në kategori, numra ose "probleme." Një gjuhë e tillë e zvogëlon empatinë dhe e bën më të lehtë pranimin e narrativave përjashtuese, madje edhe kur ato duken racionale dhe të moderuara.

- **Përzgjedhja Kognitive e Informacionit:**

Në kushtet e aktivizimit emocional, njerëzit e përpunojnë informacionin në mënyrë selektive. Të dhënave që konfirmojnë një qëndrim ekzistues u jepet peshë më e madhe, ndërsa informacioni kundërshtues injorohet ose relativizohet. Ky proces kontribuon në ndjesinë se përfundimet personale janë të dukshme dhe të padiskutueshme, edhe pse ato bazohen në një këndvështrim të kufizuar.

- **Justifikimi Moral:**

Kur reagimet ose qëndrimet problematike perceptohen si "të nevojshme", "të arsyeshme" ose "në interes të sigurisë," përgjegjësia personale zvogëlohet. Justifikimi moral lejon që efektet përjashtuese ose të dëmshme të komunikimit të perceptohen si të pranueshme, sepse ato lidhen me një qëllim më të lartë ose me presion të jashtëm.

Nga Reagimi i Pavetëdijshtëm te Komunikimi i Vetëdijshtëm

Qëllimi i këtij udhëzuesi nuk është të ofrojë receta për qëndrime "të sakta," as të neutralizojë emocionet që shoqërojnë çështjet e bazuara tek identiteti. Emocionet janë një pjesë integrale e përvojës njerëzore dhe nuk mund të hiqen nga komunikimi. Ajo që mund të zhvillohet, megjithatë, është aftësia për

t'i njohur emocionet përpara se ato të bëhen automatikisht bazë për përfundime, etiketa dhe sjellje.

Mjeti kryesor që ofron ky udhëzues është ndërgjegjësimi për sekuencën: emocion → identitet → perceptim → reagim. Njohja e këtij procesi lejon një hapësirë të shkurtër por jetike midis impulsit dhe përgjigjes. Në atë hapësirë, emocionin nuk zhduket, por gjasat që ai të diktojë tërësisht komunikimin zvogëlohen. Në terma praktikë, kjo përfshin t'i kushtohet vëmendje disa sinjaleve: një ndjenjë urgjence, nevoja për të mbajtur një anë, intoleranca ndaj nuancave dhe një prirje drejt përgjithësimeve. Këto sinjale nuk do të thonë domosdoshmërisht se reagimi është i gabuar; ato nënkuptojnë se procesi i aktivizimit emocional tashmë është duke u zhvilluar. Njohja e tyre përfaqëson hapin e parë drejt një përgjigjeje më të përgjegjshme.

Komunikimi i përgjegjshëm në shoqëritë pas konfliktit dhe të polarizuara nuk do të thotë shmangie e temave të vështira. Do të thotë të jesh i vetëdijshëm se si përpunohen ato tema, përmes cilës gjuhë dhe nga cilat pozicione emocionale. Dallimi midis një reagimi dhe një përgjigjeje është shpesh i vogël në kohë, por i madh në pasojat e tij. Nuk mund ta parandaloni shfaqjen e instinktit. Nuk mund ta parandaloni aktivizimin e ndjenjës së përkatësisë. Por mund të mësoni të mos ia dorëzoni kontrollin e plotë këtyre mekanizmave. Nëse merrni vetëm një gjë nga ky udhëzues, le të jetë kjo: Para se të pyesni: "Në cilën anë je?", ndaloni dhe pyesni veten — çfarë po ndodh brenda meje në këtë moment? Në atë pyetje, fillon një komunikim më i vetëdijshëm. Dhe në atë pyetje, fillon përgjegjësia.

NJOHJA E MANIPULIMIT TË SË KALUARËS NË MEDIA – NJË GOJË PLOT ME TË KALUARËN

Vladan Mićunović është një gazetar i shquar malazez me dekada përvojë në mediat e shkruara dhe ato elektronike. Karrierën e tij gazetareske e filloi në Radio Mali i Zi, dhe më vonë punoi për gazetën e përditshme Pobjeda. Ai ishte gjithashtu një nga themeluesit dhe kryeredaktori i parë i Televizionit Vijesti. Në vitin 2017, ai shërbeu si Drejtor i Televizionit të Malit të Zi (TVCG). Ai u shkarkua para përfundimit të mandatit të tij për shkak të presionit politik nga qeveria e atëhershme. Pas kësaj, ai punoi si këshilltar i Drejtorit të Përgjithshëm të Televizionit të Malit të Zi. Ai ka qenë aktivisht i përfshirë në reformën e ligjit për mediat dhe në edukimin e gazetarëve të rinj, duke shërbyer për shumë vite si lektor në Shkollën e Gazetarisë pranë Institutit të Medias.

Pse e kaluara e afërt dhe ajo më e largët është vazhdimisht një nga temat kryesore në mediat e vendeve të këtij rajoni? Pse për të kaluarën diskutohet me kaq pasion, në mënyrë shteruese dhe, në pjesën më të madhe, pa qëllim? Asnjë narrativë historike nuk mund të sillet në një përfundim racional, dhe luftërat e viteve nëntëdhjetë dhe shpërbërja e shtetit të përbashkët kanë krijuar trauma të reja që do ta rëndojnë rajonin për një kohë të gjatë.

Në shoqëritë që kanë kaluar nëpër korniza të ndryshme shtetërore, luftëra, ndryshime ideologjike dhe tranzicione, historia shërben si një armë në betejat mediatike, politike, akademike, kishtarë dhe beteja të tjera. Të njëjtat ngjarje shpesh perceptohen dhe paraqiten në mënyra krejtësisht të kundërta. Problemi nuk qëndron te fakti se ekzistojnë interpretime të ndryshme, por se nuk ka dëshirë për të vërtetuar të vërtetën — si rregull, të gjithë pretendojnë se e tyrja është e vetmja e saktë. Faktet shpesh falsifikohen, përdoren në mënyrë selektive ose manipulohen. Të kaluarës i drejtohem edhe kur duhet të justifikohet një vendim i rëndësishëm ose kur vëmendja duhet të largohet nga një problem i madh.

Qëllimi i këtij udhëzuesi është t'ju ndihmojë

të njihni se si e kaluara në mediat bashkëkohore përdoret për të formësuar qëndrimet në të tashmen. Ai nuk ka për qëllim të ofrojë versionin “e saktë” të historisë, por të zhvillojë aftësitë për lexim kritik dhe mirëkuptim të narrativave mediatike.

Si funksionon manipulimi i së kaluarës

Manipulimi nuk ndodh rastësisht; ai ndodh si rezultat i interesave politike, kombëtare, fetare dhe interesave të tjera. Kuptimi i këtyre modeleve është çelësi për të dalluar midis informimit të vërtetë mbi të kaluarën dhe instrumentalizimit të saj.

Në vend që të shërbejnë si një hapësirë për rishqyrtim kritik, mediat shpesh bëhen ndërmjetës në transmetimin e narrativave konfliktuale dhe reciprokisht përjashtuese, të përshtatura me pritshmëritë e audiencës së tyre.

Në të gjitha situatat e konfliktit të dekadave të fundit, shumë media e kanë zëvendësuar rolin e tyre parësor – kërkimin e së vërtetës – me përhapjen e padenjë të gënjeshtreve me qëllim manipulimin e opinionit publik.

Si transformohen faktet historike në narrativa moderne

Në hapësirën publike bashkëkohore malazeze dhe rajonale, pyetja se si lidhemi me të kaluarën shpesh nuk shërben për të kuptuar historinë, por për të formësuar narrativa politike dhe identitare. Një nga shembujt më të spikatur të kësaj praktike është nisma për ngritjen e një monumenti për Pavle Đurišić (Pavle Gjurishiq), një komandant çetnik nga Lufta e Dytë Botërore. Ky rast tregon se si faktet historike mund të interpretohen në mënyrë selektive, të relativizohen ose të shtypen në favor të nevojave ideologjike moderne.

Sipas burimeve përkatëse historike dhe literaturës shkencore, Pavle Đurišić ishte komandanti i njërive çetnike të cilat, gjatë viteve 1942 dhe 1943, kryen krime masive kundër popullatës civile myslimane në veri të Malit të Zi, Sanxhak dhe Bosnjën lindore. Në dokumentet e nënshkruara nga vetë komandantët çetnikë, përfshirë Đurišić-in, theksohet në mënyrë eksplicite shkatërrimi i planifikuar i popullatës civile dhe fshatrave. Në të njëjtën kohë, Đurišić bashkëpunoi me forcat pushtuese italiane dhe gjermane, për të cilat iu dha "Kryqi i Hekurt" nazist. Këto të dhëna përfaqësojnë një pjesë të materialit historiografik të vërtetuar dhe janë të disponueshme në arkiva të shumta dhe studime kërkimore.

Pavarësisht kësaj, në segmente të diskursit politik dhe fetar bashkëkohor, Pavle Đurišić paraqitet si një "hero i madh me karakter të pathyeshëm", një simbol i "luftës për popullin" dhe një "viktimë e terrorit komunist". Në narrativa të tilla, aktivitetet e tij gjatë luftës ose heshten, ose interpretohen si një mbrojtje e nevojshme në kushte lufte, ndërsa bashkëpunimi me pushtuesin relativizohet ose mohohet plotësisht. Ky interpretim i së kaluarës nuk është një fenomen i izoluar, por më tepër

pjesë e një procesi më të gjerë të rehabilitimit të lëvizjes çetnike në disa vende të rajonit.

Mediat luajnë një rol të veçantë në përhapjen e narrativave të tilla. Edhe mediat që perceptohen si profesionale dhe kritike shpesh transmetojnë deklaratat e aktorëve politikë dhe fetarë pa verifikim, kontekstualizim ose ballafaqim të mëtejshëm me faktet historike. Në këtë mënyrë, sfera publike mbushet me pretendime kontradiktore të paraqitura si interpretime të barabarta, edhe pse ato nuk mbështeten në të njëjtin nivel provash. Kjo turbullon kufirin midis historisë së vërtetuar shkencërisht dhe opinionit të motivuar ideologjikisht.

Ky rast tregon qartë se si funksionon një nga mekanizmat kryesorë të manipulimit të së kaluarës: barazimi i fakteve me interpretimet. Kur krimet e dokumentuara dhe fati i viktimave vendosen në të njëjtin nivel me narrativat emocionale dhe identitare, hapësira për mendim kritik ngushtohet dhe e kaluara bëhet një mjet për mobilizim politik. Në vend që të përballemi me përgjegjësinë, prodhohet një ndjenjë e padrejtësisë kolektive dhe kërcënimit, gjë që pengon më tej dialogun social.

Pasojat e praktikave të tilla nuk mbeten vetëm në fushën e historisë. Ato prekin marrëdhëniet bashkëkohore politike, thellojnë ndarjet etnike dhe fetare dhe e bëjnë të pamundur ndërtimin e besimit mes komuniteteve. Heroizimi i figurave të lidhura me krimet e luftës u dërgon njëkohësisht një mesazh viktimave dhe pasardhësve të tyre se vuajtja e tyre nuk njihet dhe nuk është e rëndësishme.

Rasti i Pavle Đurišić tregon se manipulimi i së kaluarës nuk kërkon domosdoshmërisht mohimin e hapur të

fakteve. Mjafton që ato të përdoren në mënyrë selektive, që konteksti të hiqet, dhe që sfera mediatike të mbushet me mesazhe emocionale që mposhtin analizën racionale. Pikërisht për këtë arsye, leximi kritik i përmbajtjes mediatike dhe të kuptuarit e mekanizmave të manipulimit historik përfaqësojnë një parakusht themelor për një marrëdhënie të përgjegjshme me të kaluarën.

Pyetje për lexuesin:

- A ofron teksti i lartpërmendur një pamje të plotë për Pavle Đurišić-in?
- Kush vendos se cilat fakte historike do të theksohen dhe cilat do të heshten në sferën publike?
- A mund të justifikohen krimet nga "konteksti i kohës" ose nga vuajtja kolektive?
- Ku është kufiri midis të drejtës për interpretim dhe revizionizmit historik?
- Cila është përgjegjësia e medias kur transmeton deklarata që bien në kundërshtim me faktet e vërtetuara shkencërisht?

Mekanizmat e manipulimit në narrativat mediatike

Teksti mediatik i analizuar është një shembull ilustrues se si historia mund të përdoret si një mjet manipulimi përmes një sërë teknikash të njohura. Këto teknika plotësojnë njëra-tjetrën, duke krijuar një imazh të shtrembëruar të së kaluarës të përshtatur ndaj nevojave bashkëkohore politike, ideologjike dhe identitare.

Ky shembull tregon se manipulimi i së kaluarës nuk duhet të bazohet domosdoshmërisht në mohimin e hapur të fakteve. Mjafton të zgjidhet në mënyrë selektive informacioni, të përdoret një gjuhë

emocionale dhe simbolike, të hiqet konteksti dhe t'u drejtohet autoriteteve që nuk i përkasin fushës së ekspertizës shkencore. Njohja e këtyre mekanizmave është një hap kyç drejt zhvillimit të një qëndrimi kritik ndaj përmbajtjes mediatike dhe drejt një përballjeje më të përgjegjshme me të kaluarën.

Theksimi selektiv dhe glorifikimi

Një nga mekanizmat thelbësorë të manipulimit në këtë rast është theksimi selektiv i aspekteve të caktuara të së kaluarës, duke anashkaluar në të njëjtën kohë kontekstin thelbësor historik. Pavle Đurišić paraqitet në tekst si një figurë historike pozitive, pa asnjë referencë për provat e dokumentuara të përgjegjësisë së tij për krimet masive apo bashkëpunimin e tij me forcat pushtuese. Nuk citohen gjithashtu as burime, dokumente, fotografi apo dëshmi përkatëse.

Një qasje e ngjashme aplikohet në portretizimin e Mitropolitit Joanikije Lipovac, ku informacioni në lidhje me bashkëpunimin e tij me autoritetet fashiste në vitin 1941 është i lënë jashtë. Një narrativë e tillë selektive nuk përfaqëson një gabim ose lëshim të thjeshtë; përkundrazi, ajo përbën një formësim të qëllimshëm të narrativës që eliminon çdo informacion të aftë për të sfiduar imazhin e idealizuar të figurave dhe ideologjive të diskutueshme.

Emocionalizimi dhe mitologjizimi i së kaluarës

Një tjetër mekanizëm i fuqishëm manipulimi qëndron në përdorimin e një gjuhe të ngarkuar emocionalisht dhe simbolikisht. Shprehje të tilla si "rruga e Golgotës", "një hero i madh me karakter

të pathyeshëm", ose theksimet mbi vuajtjet kolektive kanë për qëllim të provokojnë një përgjigje të fortë emocionale dhe të lidhin të kaluarën me identitetin e komunitetit.

Në këtë mënyrë, historia zhvendoset nga sfera e analizës racionale në sferën e mitit dhe emocionit. Në vend të fakteve, ndjenjat e vuajtjes së përbashkët dhe heroizmit sillen në plan të parë, duke e inkurajuar lexuesin të miratojë një qëndrim emocional në vend të një qëndrimi kritik ndaj ngjarjeve dhe figurave që paraqiten.

Riinterpretimi i së kaluarës në përputhje me interesat bashkëkohore

Ngjarjet dhe figurat historike në tekst interpretohen përmes prizmit të ndarjeve politike dhe sociale të ditëve të sotme. E kaluara nuk shqyrtohet brenda kontekstit të saj historik; përkundrazi, ajo u përshtatet interesave bashkëkohore politike, ideologjike, klerikale dhe identitare.

Riinterpretimi i tillë mundëson legjitimimin e disa aktorëve të caktuar historikë si simbole të qëllimeve aktuale politike, ndërsa kompleksiteti i proceseve historike reduktohet në narrativa të thjeshtuara të "ne" kundër "ata". Në këtë mënyrë, historia instrumentalizohet si një mjet i mobilizimit politik.

Përdorimi i miteve kulturore dhe historike

Teksti gjithashtu zbulon një mbështetje në mitet kulturore-historike, në të cilat figurat historike barazohen me heronjtë epikë dhe simbolet e kujtesës kolektive. Një mitologjizim i tillë turbullon kufirin midis historisë dhe legjendës, duke e komplikuar më tej çdo shqyrtim kritik të ngjarjeve dhe përgjegjesisë aktuale, si dhe një përballje më të përgjegjshme me të kaluarën.

Thirrjet ndaj autoritetit pa bazë shkencore

Një shqetësim i veçantë qëndron në përdorimin e autoritetit kishtar si një burim i interpretimit historik. Autoritetet fetare paraqiten në tekst si interpretues legjitimë të së kaluarës, pa u mbështetur në metodologjinë historiografike, burimet akademike ose debatin akademik. Një qasje e tillë e zëvendëson autoritetin shkencor me autoritet simbolik dhe institucional — një nga teknikat e zakonshme të manipulimit në shoqëritë ku feja luan një rol të rëndësishëm në formësimin e identitetit kolektiv.

Midis fakteve dhe relativizimit: Mjete për analizën e burimeve

Një media që, nën pretekstin e "dëgjimit të palës tjetër", "pluralizmit të mendimit" ose objektivitetit dhe "ekuilibrit" të supozuar, u siguron një platformë bashkëbiseduesve që mohojnë faktet e vërtetuara dhe të dokumentuara shkencërisht, kryen një shkelje serioze profesionale dhe etike. Kjo praktikë nuk përfaqëson lirinë e mendimit; përkundrazi, ajo përbën një manipulim të qëllimshëm të publikut, një relativizim të përgjegjesisë dhe një përpjekje për të retushuar — ose falsifikuar — të vërtetat historike dhe shkencore. Objektiviteti nuk do të thotë barazim i fakteve me gënjeshtat; ai do të thotë përgjegjësi ndaj së vërtetës dhe interesit publik.

Narrativat historike duhet të lexohen në mënyrë kritike, jo në mënyrë pasive. Nëse mësoni të dalloni manipulimin, nuk do të bëheni të burgosur të së kaluarës. Prandaj, sa herë që ndesheni me një tekst, video ose histori audio rreth së kaluarës, duhet t'i bëni vetes disa pyetje:

Cila media e publikoi historinë?

- Kërkohej kujdes i veçantë nëse historia shfaqet në një botim të lidhur me një parti politike, një organizatë fetare ose një aktor tjetër të interesuar.
- Në çfarë formati u prezantua historia? A u botua si një koment, një kolonë, një ese historike, një artikull në seri, apo si një lajm i shkurtër "rastësor"?
- A paraqitet historia si përmbajtje promovuese?

Kush është autori?

- A është autori gazetar, politikan, historian, blogger apo një palë tjetër e interesuar?
- A posedon autori integritet profesional?
- Cili mund të jetë motivi dhe qëllimi i autorit?
- A ka teksti një prapavijë — pse po diskutohet pikërisht tani një ngjarje ose figurë e caktuar e diskutueshme? A janë përdorur burime historike?

A mbështetet autori në burime historike të besueshme dhe të verifikueshme?

- A janë cituar burimet për materialin faktik?
- A janë përdorur burimet në tërësi apo në mënyrë selektive?
- A janë burimet nga koha kur ka ndodhur ngjarja historike, apo janë të një date më të re?

Kushtojini vëmendje emocioneve:

- A shkakton përmbajtja zemërim, frikë, urrejtje, dashuri, kënaqësi...?
- Çfarë lloj fjalori përdoret: terma si "tradhti", "armiq shekullorë", "luftë e shenjtë"?
- Sa më të forta të jenë emocionet—aq më të dobëta janë faktet.

A ka historia kontekst?

- A shpjegohet se kur, pse dhe në çfarë rrethanash ndodhi diçka?
- A po shihet e kaluara përmes thjerrës së vlerave të sotme?
- Pa kontekst, çdo histori mund të tingëllojë bindëse.

A mungon diçka në tekst?

- A theksohen vetëm viktimat "tona"?
- A po heshten gabimet e "palës sonë"?
- A janë lënë jashtë disa fakte të rëndësishme dhe të pakëndshme?

Përmbajtja e videos dhe fotografisë duhet të shqyrtohen me kujdes:

- A lidhen videoklipet apo dokumentet drejtpërdrejt me historinë, apo janë ilustrime të nxjerra nga një kohë ose vend tjetër?
- Kushtojini vëmendje mbishkrimit (legjendës) poshtë materialit video ose fotografisë.
- Një imazh mund të jetë po aq i rremë dhe manipulues sa edhe teksti.

KLIKIMI I SË KALUARËS: SI FORMËSOHET HISTORIA PËR EPOKËN DIGJITALE

Enes Puçurica është strateg kreativ dhe menaxher i mediave sociale me përvojë në sektorin civil dhe privat, duke vepruar profesionalisht në ndërthurjen midis shprehjes vizuale, teknologjisë dhe angazhimit shoqëror. Ai ka diplomuar në arkitekturë në Universitetin "Selçuk" në Turqi. Specializohet në dizajnimin dhe zbatimin e fushatave, prodhimin e përmbajtjes dhe menaxhimin e mediave sociale. Përmes projekteve të fokusuara në të drejtat e njeriut, barazinë, shëndetin mendor dhe kulturën, ai zhvillon formate edukative dhe qasje kreative që forcojnë edukimin mediatik, mendimin kritik dhe rezistencën ndaj dezinformimit dhe gjuhës së urrejtjes. Ai është pjesëmarrës, folës dhe ligjërues në ngjarje kombëtare, rajonale dhe ndërkombëtare.

Imagjinoni që historia nuk është një libër, por një dhomë montazhi. Mbi tavolinë ndodhen të njëjtat kuadro: fotografi, citate, data, videoklipe të shkurtra, monumente dhe artikuj të vjetër. Por dikush vazhdimisht i pret dhe i ngjit ato. Nga e njëjta grumbull material mund të prodhohet një dokumentar për lirinë ose një thriller për urrejtjen. Dallimi nuk qëndron në atë që ekziston, por në atë që zgjidhet, në atë që fshihet dhe në rendin se si vendoset.

Një mëngjes, interneti u zgjua plot me "dëshmi". Në rrjedhën e lajmeve u shfaq një fotografi arkivore: fytyra e një të riu, një biografi e shkurtër, datat e lindjes dhe vdekjes dhe një fjali që të godet drejt në stomak – "Shpërndaje që të mos harrohet." Komentet tashmë ishin të përçara: disa shprehën mirënjohje, të tjerë ishin skeptikë, ndërsa një grup i tretë debatonte sikur të ishte çështje përkatësie dhe jo verifikimi. Askush nuk pyeti nga vinte fotografia, kush ishte autori apo ku ruhej origjinali. Shumica reagues siç reagojmë zakonisht kur na ofrohet një histori që kërkon emocion para pyetjeve.

Ndryshimi i perspektivës ndodh në momentin kur ndaleni dhe, në vend që të pyesni "A më pëlqen ky lajm?", pyesni "A

është i verifikueshëm?", dhe kur në vend të "Kush ka të drejtë?" pyesni "Kush është burimi?". Ky udhëzues nuk fillon me një verdikt, por me një metodë për të njohur kur historia po "paketohet" për një klikim dhe si të rifitoni kontrollin mbi reagimin tuaj përpara se ta ktheni atë në një shpërndarje.

Anatomia e sferës digjitale: Nga klikimi te narrativi

Mediat digjitale nuk janë thjesht interneti. Ato janë mjedise ku përmbajtja krijohet dhe publikohet online, shpërndahet nga algoritmet, kopjohet lehtësisht dhe menjëherë merr një shtresë shtesë përmes komenteve, reagimeve dhe memeve.

Për këtë arsye, një interpretim i së kaluarës mund të përhapet më shpejt se verifikimi, dhe një titull apo një klip i shkurtër shpesh e tejkalon tekstin e plotë. Kjo ndodh më së shpeshti në portale dhe rrjete sociale përmes formateve të shkurtra dhe emocioneve, në YouTube dhe podcaste, si dhe në grupe të mbyllura (Viber/WhatsApp/Telegram). Sot ekzistojnë edhe mjete AI për bisedë dhe motorë kërkimi që janë të dobishëm për

kërkim, por mund të shpikin ose riorganizojnë të dhëna, prandaj duhet të trajtohen si asistentë dhe jo si prova.

Shënim i vogël: Mediat tradicionale (TV, radio, shtypi) kanë procedura redaksionale, por edhe ato mund të jenë të njëanshme. Bota digjitale është e ndryshme sepse shpejtësia, algoritmet dhe angazhimi shpesh shpërblejnë përmbajtjen që është provokuese dhe jo domosdoshmërisht e saktë.

Në praktikë, manipulimi njihet kur një ngjarje komplekse thjeshtohet në një mesazh të vetëm. Kjo mund të përfshijë barazimin e koncepteve të papajtuashme ("të gjithë janë njësoj"), zhvendosjen e fokusit nga faktet te identiteti ("nëse nuk e beson, je kundër nesh"), histori selektive, përmbysje morale ose beteja simbolike rreth pllakave përkujtimore, monumenteve dhe emrave.

AI dhe teknologjitë moderne zakonisht nuk e shpikin manipulimin; ato e përshpejtojnë dhe e bëjnë më bindës. Ato mundësojnë prodhim masiv (fabrika përmbajtjeje), gjenerimin ose përmirësimin e imazheve që duken si arkivore, mashtrime bindëse audio/video (deepfake), si dhe përkthimin dhe lokalizimin e mesazheve, duke lejuar që një narrativ të kalojë kufijtë më shpejt dhe të marrë një ton lokal.

Si të njohim manipulimin (AI) në praktikë

Në këtë seksion punojmë me një shembull të vetëm për ta bërë metodën të qartë dhe të zbatueshme. Qëllimi nuk është të hamendësoni përgjigjen e saktë, por të praktikoni procesin e verifikimit: nga emocioni, te burimi, deri te përfundimi.

Në rrjetet sociale, herë pas here qarkullojnë postime që tregojnë viktime të supozuara të kampeve naziste përmes biografive dhe

biografive të shkurtra. Numri i shpërndarjeve rritet orë pas ore, dhe reagimet ndaj historive fitojnë gradualisht zemrat e audiencës.

Shumica i shpërndajnë që viktimat të mos harrohen dhe që kjo të mos ndodhë më kurrë. Problemi lind kur fotografitë janë të gjeneruara ose të ndryshuara ndjeshëm nga inteligjenca artificiale, pa një burim të verifikueshëm.

Hapi 1: Ndaloni. Para se të shpërndani ose të lexoni komentet, vini re emocionin që aktivizon postimi. Nëse përmbajtja ju shtyn drejt urgjencës ("shpërndaje menjëherë"), kjo është shenjë që duhet të ngadalësoni. Emocioni shpesh është motori i viralitetit, dhe përmbajtja AI është e dizajnuar të godasë emocionin para fakteve.

Hapi 2: Izoloni pretendimet. Shkruani tre pretendime të verifikueshme: kush është personi, ku/kur supozohet se ka origjinën përmbajtja dhe nga vjen fotografia. Nëse nuk ka datë, vend apo burim, tashmë keni sinjalin e parë paralajmërues.

Hapi 3: Kontrolloni burimet dhe origjinën. Kush e publikon këtë? A përmendet një arkiv, muze, katalog apo lidhje? A shfaqet e njëjta imazh më herët në një kontekst tjetër? Rrëfimi pa burim nuk është dokumentim.

Hapi 4: Dilni përtej postimit (lexim lateral). Mos u mbështetni vetëm te postimi. Kërkoni me fjalë kyçe. Kontrolloni nëse institucionet relevante kanë paralajmëruar për mashtrime të ngjashme.

Hapi 5: Ndani fotografinë nga historia; verifikojini veçmas. Bindshmëria vizuale nuk është provë; kyçe janë origjina dhe

konfirmimi i pavarur.

Hapi 6: Nxirrni përfundim pa pozicione ekstreme. Përdorni tre nivele: e konfirmuar (ka burime dhe verifikim), e paverifikueshme (pa origjinë apo konfirmim) dhe mashtrim (ekziston analizë që është AI/fabrikim). Nëse është e paverifikueshme, mos e shpërndani.

Shënim: Në një kontekst punëtorie, kjo metodë zbatohet mbi një shembull konkret përmes diskutimit kolektiv. Në udhëzues, mjafton të kuptohet renditja e verifikimit dhe të aplikohet në postime të ngjashme.

Deshifrimi i manipulimit

Edhe kur disa fakte mund të jenë të sakta, manipulimi shpesh fshihet në "paketim": çfarë është lënë jashtë, si e ka kornizuar titulli historinë dhe cilat emocione aktivizohen. Në mjedisin digjital, fiton shpesh jo ajo që është më e saktë, por ajo që është më bindëse dhe më efektive për shpërndarje.

Manipulimi i së kaluarës

Në postime të tilla prodhohet një "efekt provues" — imazhi duket arkivor dhe historia tingëllon si fakt historik, edhe pse mungon një burim i verifikueshëm. Problemi nuk është vetëm pasaktësia, por fakti që kujtesa po shndërrohet në format viral pa verifikim. Është e rëndësishme të dihet se qëllimi nuk është të sulmohet dikush që e shpërndan përmbajtjen, por të kuptohet mekanizmi: nga materiali i gjeneruar me pamje "provash" dhe reagimet emocionale, te simulimi i autoritetit dhe paraqitja e përmbajtjes si edukative.

Material i gjeneruar

Inteligjenca artificiale, gjithnjë e më e avancuar, ofron një sërë mjetesh të disponueshme për të gjithë. Në këtë mënyrë, fotografitë bëhen lehtësisht "arkivore", dhe marrim histori që tingëllojnë si fakte historike, edhe pse nuk ekziston një burim i verifikueshëm. Fotografitë AI duken bindëse në shikim të parë, por tradhtohen nga detaje të vogla kur shihen me kujdes.

Shpesh ka gabime në trupin e njeriut, aksesore të deformuar, mungesë teksture natyrale, ndërsa sfondi mund të jetë jologjik — linja të shtrembëra, modele të përsëritura, drita dhe hije që shkojnë në drejtime të ndryshme. Nëse keni dyshime, mund të bëni një kërkim të kundërt të imazhit për të kontrolluar nëse ka histori publikimi, autor origjinal ose burim të besueshëm.

Reagimi emocional

Materiali i gjeneruar është projektuar të shkaktojë reagime specifike dhe të shpejta për të rritur ndarjet, angazhimin dhe shtrirjen; qëllimi përfundimtar është që emocionin të mbizotërojë mbi reagimin racional. Ai nxit dhembshuri, tronditje, zemërim, frikë, faj apo krenari, ndërsa shpjegimet racionale vijnë më pas, shpesh si përpjekje për të justifikuar një përvojë tashmë të formuar.

Ndarjet dhe partishmëria

Për të shmangur ndarjet dhe kornizën e "brohoritjes" në interpretimin e kush ose çfarë janë "ata" kundrejt kush ose çfarë jemi "ne", është thelbësore të ndahen tre nivele: faktet, interpretimet dhe gjykimet vlerësuese.

Faktet lidhen me pyetjet kush, ku, kur

dhe nga cili burim. Interpretimet shpjegojnë çfarë “nënkuptojnë” ato të dhëna. Gjykimet vlerësuese vlerësojnë pranueshmërinë morale. Në praktikë, është e dobishme të dallohen pretendimet e verifikueshme nga interpretimet që nxjerrin përfundime si “kjo tregon se si janë ata në të vërtetë”. Manipulimi shpesh ndodh në atë kalim nga pretendimi te përfundimi, kur një supozim paraqitet si fakt.

Sinjale paralajmëruese

Gjatë verifikimit, ka sinjale tipike të falsifikimit të kujtesës. Dyshimi duhet të rritet kur nuk ka lidhje me arkiv, muze apo katalog; kur mungon fotografi, data e publikimit apo vendi i origjinës; dhe sidomos kur përmbajtja qarkullon si screenshot pa burim. Një sinjal shtesë është formati i shkurtër dhe emocional, shpesh me thirrje për shpërndarje. Është gjithashtu e dyshimtë kur një profil paraqitet si faqe historie, por nuk ofron metodologji, burime apo bibliografi.

Edhe kur nuk ka mohim të hapur të krimeve historike, ky lloj përmbajtjeje mund të prodhojë efekt revizionist. Duke shpërndarë “prova” që nuk janë reale, audienca humb besimin, historia bëhet fushë për relativizim dhe konfuzioni hap derën për dezinformim dhe mohim. Pikërisht për këtë arsye është thelbësore të kuptohen mekanizmat që e shndërrojnë kujtesën në format viral dhe të dihet si të njihen dhe verifikohen ato.

Vetëmbrojtje digjitale – Si ta shihni përtej një gënjeshtre të “paketuar” mirë

Këtë seksion mund ta përdorni si një rutinë të shpejtë sa herë që hasni një pretendim historik online. Qëllimi është të krijoni një hapësirë të vogël midis impulsit dhe aktit të shpërndarjes.

Mini listë kontrolli

- Kush qëndron pas postimit (autor/media/faqe) dhe cili është qëllimi i përmbajtjes?
- Cilat janë tre pretendimet e verifikueshme dhe ku janë provat (dokumente, pamje origjinale, burim primar)?
- Çfarë mungon: konteksti, kronologjia, pala tjetër, citatat origjinale?
- A është gjuha nxitëse (gjithmonë, kurrë, etiketim) dhe a shkakton emocione të forta?
- A po përhapet përmbajtja në mënyrë virale përmes screenshot-eve dhe grupeve, pa burim?

Al mund t'ju ndihmojë të formuloni pyetje, të sugjerojë fjalë kyçe dhe të ofrojë përmbledhje, por një përgjigje nga Al nuk është provë. Provë është një burim i verifikuar, një arkiv, pamje origjinale ose një institucion i besueshëm.

Manipulimi i së kaluarës në mediat digjitale rrallë duket si një gënjeshtër e qartë. Më shpesh duket si një histori e “paketuar” bukur, me titull dhe narrativ që aktivizon fillimisht emocionet tuaja dhe vetëm më pas faktet.

Fuqia juaj nuk qëndron në njohjen e çdo date. Fuqia juaj qëndron në dijen se si t'i verifikoni ato.